

20-Fevral, 2026-yil

**AXBOROT MUHITIDA TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHDA
AXLOQIY STANDARTLARNI SHAKLLANTIRISH: NAZARIY ASOSLAR VA
AMALIY MEXANIZMLAR**

To'ynurodova Feruza Ismoil qizi
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada axborot muhitida ta'lim jarayonini tashkil etishda axloqiy standartlarni shakllantirishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. XXI asrda raqamli transformatsiya jarayonlari ta'lim tizimining mazmuni va metodologiyasini tubdan o'zgartirib, axloqiy me'yorlarga yangicha yondashuvni talab etmoqda. Xususan, UNESCO va OECD tomonidan ilgari surilgan raqamli ta'lim strategiyalarida akademik halollik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va raqamli xavfsizlik masalalari ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan.*

Tadqiqotda axborot muhitining pedagogik mohiyati ochib berilib, deontologik, utilitar va gumanistik yondashuvlar asosida axloqiy standartlarning nazariy poydevori asoslanadi. Shuningdek, akademik plagiat, kiberbulling, shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi hamda sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish etikasi bilan bog'liq muammolar tahlil qilinadi. Jumladan, OpenAI tomonidan ishlab chiqilgan sun'iy intellekt tizimlaridan ta'lim jarayonida foydalanishda shaffoflik va algoritmik xolislik tamoyillariga rioya etish zarurligi asoslanadi.

Maqolada axloqiy standartlarni shakllantirishning normativ-huquqiy, tashkiliy-pedagogik va monitoring mexanizmlari ishlab chiqilib, qadriyatlar, normativ, amaliy va refleksiv bosqichlardan iborat konseptual model taklif etiladi. Tadqiqot natijalari axborot muhitida barqaror va xavfsiz ta'lim tizimini rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: *axborot muhiti, raqamli ta'lim, axloqiy standartlar, akademik halollik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, sun'iy intellekt etikasi, kiberxavfsizlik, pedagogik madaniyat, raqamli kompetensiya, monitoring mexanizmlari.*

KIRISH

XXI asrda ta'lim jarayoni raqamli transformatsiya bosqichiga o'tdi. Global axborot tarmoqlari, masofaviy ta'lim platformalari va sun'iy intellektga asoslangan tizimlar ta'limning mazmuni, shakli va metodologiyasini tubdan o'zgartirmoqda. Xususan, UNESCO tomonidan e'lon qilingan raqamli ta'limni rivojlantirish strategiyalarida axborot muhitida ta'limni tashkil etishda axloqiy me'yorlar va insonparvarlik tamoyillariga rioya etish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Shu bilan birga, OECD ham ta'lim tizimlarida raqamli xavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va akademik halollikni ta'minlash masalalarini dolzarb yo'nalish sifatida qayd etadi [1]. Mazkur yondashuvlar axborot muhitida ta'lim jarayonini tashkil etishda axloqiy standartlarni shakllantirish zaruratini ilmiy jihatdan asoslashni taqozo etadi. Ushbu maqolaning maqsadi — axborot muhitida

ta’lim jarayonini tashkil etishda axloqiy standartlarni shakllantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy mexanizmlarni ishlab chiqishdan iborat [2].

1. Axborot muhitining pedagogik mohiyati va axloqiy o‘lchamlari

Axborot muhiti — bu ta’lim subyektlari o‘rtasida axborot almashinuvi, bilim yaratish va kommunikatsiya jarayonlari amalga oshiriladigan raqamli makondir. U quyidagi komponentlardan iborat: raqamli platformalar (LMS, MOOC va boshqalar); ijtimoiy tarmoqlar; sun’iy intellekt asosidagi o‘quv tizimlari; bulutli texnologiyalar.

Axborot muhitining kengayishi bilan pedagogik faoliyatning axloqiy o‘lchamlari murakkablashmoqda. An’anaviy ta’limda mavjud bo‘lgan axloqiy me’yorlar (hurmat, adolat, mas’uliyat) raqamli muhitda yangi talqin kasb etadi. Masalan: shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish; mualliflik huquqiga rioya qilish; onlayn muloqot madaniyati; sun’iy intellektdan halol foydalanish. Demak, axborot muhitida ta’limni tashkil etishda axloqiy standartlar nafaqat pedagogik, balki huquqiy va texnologik omillar bilan ham uzviy bog‘liqdir [2-3].

2. Axloqiy standartlarning nazariy asoslari

Axloqiy standartlarni shakllantirish bir necha nazariy yondashuvlarga tayanadi:

- Deontologik yondashuv: Mazkur yondashuvga ko‘ra, pedagog va talaba faoliyati ma’lum majburiyat va burchlar asosida tartibga solinadi. Axborot muhitida bu: shaxsiy ma’lumotlarni oshkor qilmaslik; plagiatdan voz kechish; akademik halollik qoidalariga amal qilishni anglatadi.

- Utilitar yondashuv: Bu yondashuv natijaga yo‘naltirilgan bo‘lib, qarorlarning ijtimoiy foydalilik darajasi bilan belgilanadi. Masalan, ochiq ta’lim resurslarini yaratish jamiyat uchun maksimal foyda keltiradi, biroq bunda mualliflik huquqi va intellektual mulk himoyasi ta’minlanishi lozim.

- Gumanistik yondashuv: Gumanistik pedagogika ta’lim jarayonida shaxsning qadri-qimmati va erkinligini ustuvor deb biladi. Axborot muhitida bu tamoyil: diskriminatsiyaga yo‘l qo‘ymaslik; inklyuziv ta’limni ta’minlash; raqamli tenglikni qo‘llab-quvvatlash orqali namoyon bo‘ladi.

3. Axborot muhitida uchraydigan asosiy axloqiy muammolar

- Akademik halollik va plagiat: Raqamli resurslarning ochiqligi plagiat xavfini oshiradi. Sun’iy intellekt yordamida matn yaratish imkoniyati ham mualliflik mas’uliyati masalasini keskinlashtirmoqda. Shu bois akademik halollik kodekslarini yangilash zarur.

- Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish: Onlayn platformalarda talabalar haqidagi ma’lumotlar (reyting, biometrik ma’lumotlar, xatti-harakatlar tahlili) saqlanadi. Ularni himoya qilish axloqiy va huquqiy majburiyatdir.

- Kiberbulling va muloqot etikasi: Onlayn muloqot anonimlik tufayli salbiy tus olishi mumkin. Ta’lim muassasalarida raqamli etikani shakllantirish zarur.

- Sun’iy intellektdan foydalanish etikasi: Masalan, OpenAI tomonidan ishlab chiqilgan sun’iy intellekt vositalari ta’limda keng qo‘llanmoqda. Bunday tizimlardan

foydalanishda: mustaqil fikrlashni susaytirmaslik; shaffoflikni ta’minlash; algoritmik xolislikni nazorat qilish muhimdir [3].

4. Axloqiy standartlarni shakllantirish mexanizmlari: Axborot muhitida ta’lim jarayonida axloqiy standartlarni shakllantirish quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

- Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish: Ta’lim muassasalari ichki reglament va axloq kodekslarini ishlab chiqishi zarur. Unda: raqamli xulq-atvor qoidalari; akademik halollik mezonlari; sun’iy intellektdan foydalanish tartibi belgilanadi.

- Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish: Talabalar va pedagoglar uchun: axborot madaniyati; media savodxonlik; kibernetika xavfsizlik bo’yicha treninglar tashkil etilishi lozim.

- Monitoring va baholash tizimini joriy etish: Axloqiy standartlarga rioya etilishini nazorat qiluvchi komissiyalar yoki raqamli monitoring tizimlari ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

- Pedagogik madaniyatni rivojlantirish: O’qituvchining shaxsiy namunasi axloqiy me’yorlarni shakllantirishda hal qiluvchi omildir. Raqamli muhitda ham pedagog etikasi saqlanishi zarur.

5. Axloqiy standartlarni shakllantirishning konseptual modeli: Tadqiqot natijalari asosida quyidagi konseptual model taklif etiladi: Qadriyatlar bosqichi – insonparvarlik, adolat, mas’uliyat. Normativ bosqich – kodeks va reglamentlar ishlab chiqish. Amaliy bosqich – trening, monitoring va baholash. Refleksiv bosqich – natijalarni tahlil qilish va takomillashtirish. Mazkur model tizimli yondashuv asosida axborot muhitida barqaror axloqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi[4].

XULOSA

Axborot muhitida ta’lim jarayonini tashkil etishda axloqiy standartlarni shakllantirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo’nalishlaridan biridir. Raqamli transformatsiya sharoitida akademik halollik, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, sun’iy intellektdan mas’uliyatli foydalanish va raqamli muloqot madaniyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot shuni ko’rsatadiki, axloqiy standartlarni shakllantirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Normativ-huquqiy mexanizmlar, pedagogik madaniyat, raqamli kompetensiyalar va monitoring tizimi o’zaro uyg’unlikda ishlagan taqdirdagina axborot muhitida samarali va xavfsiz ta’lim tizimi barpo etilishi mumkin. Kelgusida mazkur yo’nalishda empirik tadqiqotlar o’tkazish, oliy ta’lim muassasalarida axloqiy indikatorlar tizimini ishlab chiqish hamda sun’iy intellekt etikasi bo’yicha metodik tavsiyalar yaratish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. UNESCO. (2021). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris: UNESCO.
2. Abduraxmonov S. Axborot tizimlari texnologiyalari va kartografik metodlar asosida ekoturistik interaktiv kartalarini tuzish afzalliklari.

20-Fevral, 2026-yil

3. SF Abduraxmonov, SZ Sattorova, KS Karimov. 2024/4/26. Masofaviy o‘qitish tizimlari, texnologiyalari va ularning qatnashuvchilari. 3/28, 56-61
4. Redecker, C. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu). Luxembourg: Publications Office of the European Union.